

דף עזר ללימוד שיחות כ"ק אד"ש מה"מ

הדרנים על הרמב"ם תשמ"ט, תנש"א, תשנ"ב

הקדמה כללית

בשיחות שנלמדו בישיבה בחודש חשון, נתבארה שיטת הרמב"ם בנוגע להתגלות משיח, מתאר כיצד משיח יפעל שלימות התורה והמצוות אצל בני ישראל ויתקן את העולם כולו לעבוד את ה'. הרמב"ם מקפיד לתאר את הגאולה כתהליך המתרחש על פי כללי הטבע, וגם בשלימותם של ימות המשיח העולם נשאר כמנהגו.

אך בתורת החסידות מתוארת גאולה אחרת לגמרי המשנה את פני העולם לחלוטין. כיום מציאות וטבע העולם מסתירים על הכח האלקי שמהווה ומחיה אותו, והנבראים מרגישים את עצמם למציאות נפרדת מהקב"ה. לעתיד לבוא יתבטל ההסתר וכל הנבראים יחושו את האמת האלקית של ה' אחד ויתבטלו בפניו, ובמילא ישראל האומות ואפילו בעלי החיים ינהגו רק על פי רצון ה'.

חידושו הגדול של כ"ק אד"ש מה"מ בשיחות אותם נלמד בחודש כסלו, הוא להראות כיצד אין כאן כל מחלוקת, אלא הם ב' דרגות או שלבים בגאולה. הרמב"ם כספר הלכות יכול לדבר רק על הדרגה הראשונה, אך אין זה סותר לכך שהוא מכיר דרגה עמוקה יותר של גאולה, כמבואר בתורת החסידות. ויתירה מזו, כ"ק אד"ש מה"מ מוסיף ומדקדק בדברי הרמב"ם ומראה כיצד ניתן למצוא בדבריו שלו רמזים ברורים לדרגה הנעלית של הגאולה.

גם בדברי הרמב"ם וגם בתורת החסידות, עיקר הגאולה היא ידיעת ה' שתשרור בעולם. ומובן שההבדלים בין הרמב"ם ותורת החסידות בענין הגאולה, קשורים ותלויים בהבדלים שביניהם בפירוש המושג ידיעת ה'.

ואכן גם בנושא זה כ"ק אד"ש מה"מ דן בשיחות שלפנינו, וגם כאן הוא מעמיק ומדקדק בדברי הרמב"ם בהלכות יסודי התורה, ומראה כיצד ניתן למצוא בדברי הרמב"ם עצמו את כל ביאורה של תורת החסידות.

הדרך על הרמב"ם תשמ"ט [סעיפים א"י"ג]

תמצית השיחה

ב' אופנים בגאולה. כיום טבע העולם מאפשר הנהגה היפך רצון ה'. על פי תיאורו של הרמב"ם, גם בימות המשיח כאשר מלאה הארץ דעה את ה', טבע העולם לא ישתנה (עולם כמנהגו נוהג), ועדיין תשאר **אפשרות** תיאורטית להנהגה היפך רצון ה'. אלא שאפשרות זו כמובן לא תבוא לפועל, כיון שמשיח ימלא את העולם בחכמה וירומם את האנשים לדרגה שהם יבינו שעליהם לשעבד את עצמם לרצון ה', הלכות התורה יתגברו על טבע העולם.

אך על פי ביאורה של תורת החסידות, בימות המשיח כאשר בעולם כולו יהיה נרגש שה' אחד, לא תהי' עוד אפשרות להנהגה היפך רצון ה'. כמודגש במאמר חז"ל שלעתיד לבוא התאנה תצווח על מי שיבוא לקטוף אותה בשבת, כיון שטבע העולם **ישתנה** (שינוי מנהגו של עולם) ולא יאפשר הנהגה היפך רצון ה'.

ב' דרגות בידיעת ה'. על פי פשט ההלכה ברמב"ם, מצוות ידיעת ה' היא להכיר שיש בורא לעולם. העולם הוא מציאות קיימת, ויש מי שבורא אותו. אך על פי ביאורה של תורת החסידות (כמבואר באריכות בלקוטי אמרים פ"כ-כ"ב ושער היחוד והאמונה, ומשם ואילך כל הספרים מלאים בדבר זה) האמת היא שהקב"ה הוא המציאות היחידה ולעולם אין כל מציאות אמיתית, מה שנראה לנו העולם כמציאות העומדת לעצמה, זהו שקר גמור.

ב' דרגות אלו קשורות עם ב' הדרגות הנ"ל בגאולה. כי כאשר תתגלה בעולם הדרגה הראשונה בידיעת ה', העולם יכיר שיש לו בורא וצריך להתנהג לפי רצונו. כאשר תתגלה בעולם הדרגה הנעלית יותר בידיעת ה', העולם יחדל להתקיים כמציאות עצמאית, וכל מציאותו תהי' מימוש רצון ה'.

הלכות תשובה והלכות מלכים. הרמב"ם בספרו מבאר את ימות המשיח ומשמעותם הן בהלכות תשובה והן בהלכות מלכים. בשיחתנו מצביע על ההבדלים השוליים לכאורה שבין ב' המקומות, ומבאר כיצד הבדלים אלו

1 בדרך אפשר, לשבר את האוזן: ההבדל בין ב' אופני הגאולה הוא על דרך ההבדל בין בינוני וצדיק גמור, שבפועל שניהם מקיימים את כל המצוות, אך לבינוני תמיד יש את האפשרות לנהוג היפך רצון ה', והוא נמנע מכך מפני ידיעת ה' ששולטת בו, משא"כ בצדיק גמור.

רומזים על המשמעויות העמוקות של ב' אופני גאולה הנ"ל.

תוך כדי הביאור עובר לדברי הרמב"ם בתחילת ספרו אודות מצוות ידיעת ה' ומדקדק בהם, ומאריך לבאר כיצד גם שם ב' ההלכות הראשונות מדברות על ב' דרגות בידיעת ה', הקשורים לב' אופני הגאולה הנ"ל. כמובן, כאן נמצא עיקר הביאור בשיחה (בסעיפים ח-ט), ובהבנת ענין זה היטב, תובן השיחה כולה.

מהלך השיחה

פתיחה בדיוקים. ב' סגנונות ברמב"ם.

כדרכו ההדרן נפתח בסדרת דיוקים בדברי הרמב"ם. בתחילה מתעכב על הפסוק "ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים", שבהלכות תשובה הובא רק חציו ובהלכות מלכים הובא במילואו² (ס"א), ובהמשך מתעכב על ההלכה "לא נתאוו החכמים והנביאים ימות המשיח". אלא כדי שיזכו לחיי העולם הבא" ומראה את ההבדלים שבענין זה בין ה' תשובה להל' מלכים (ס"ב).

ביאור חלק א. ב' אופני גאולה.

מבאר שבהל' תשובה מתאר הרמב"ם את ימות המשיח לפי השגתנו המצומצמת כעת, ובהל' מלכים מתאר הרמב"ם את ימות המשיח באופן אמיתי יותר (ס"ג-ד). ומתחיל לבאר את ההבדל בין ב' אופני הגאולה, הרמוזים בב' חלקי הפסוק "ומלאה הארץ דעה את ה'" (ס"ה-ו).

ביאור חלק ב. ב' דרגות בידיעת ה'.

ככדי להבין זאת בעומק יותר, עובר לבאר דברי הרמב"ם בהל' יסודי התורה ומראה בהם ב' דרגות בידיעת ה' (ס"ז-ט). ומראה כיצד ב' דרגות אלו קשורות ומקבילות לב' הדרגות בגאולה (ס"י-יא).

ביאור חלק ג. ב' דרגות בתאוה לימות המשיח.

לסיום חוזר לבאר את ההלכה אודות התאוה לימות המשיח, ומראה כיצד כל ההבדלים בין ההלכות (כמבואר בס"ב) מורים על ב' דרגות הגאולה שנתבארו בשיחה (ס"ב-ג).

[לשלימות הענין, מובא בחוברת הלימודים קטע מהדרן על הש"ס תשמ"ט שיצא לאור בסמיכות זמן לשיחה זו, וגם בו מדובר על ב' אופנים בפעולת הלכות התורה בעולם. והדברים שם מבארים ומשלימים את הדברים שבשיחתנו³].

מושגים בשיחה

עולם ואלקות (ס"ה ואילך). ההגדרה 'אלקות' מפורשת על ידי הצמח צדק (דרמ"צ מצוות האמת אלקות) כ'התפשטות כחות אלקיים'.

האמת היא שכל הבריאה כולה אינה אלא התפשטות כחו של הקב"ה, ולכן האמת היא שהכל זה אלקות ואלקות זה הכל. אך העולם – מלשון העלם והסתור – לא מרגיש כך, אלא מרגיש את עצמו למציאות קיימת בזכות עצמו. לכן אין הוא מגדיר את עצמו כאלקות, אלא כעולם נפרד.

לעתיד לבוא העולם ישאר במציאותו הגשמית והטבעית כתמיד, אך השינוי יהיה בעיקר בהרגשתו. במקום להרגיש את עצמו למציאות נפרדת מרצון ה', תתגלה האמת שהעולם כולו אינו אלא התפשטות כחו של הקב"ה, ובמילא ישרור בו ביטול אמיתי לרצון ה'. אז העולם יחזור להגדרה האמיתית שלו – אלקות.

כמים לים מכסים (ס"ה ואילך). הים הוא המקום הטבעי של המים, לעומת הארץ שאינה מקומם הטבעי.

כיום טבע העולם אינו נמשך לידיעת ה', לכן אם ידיעת ה' נמשלה למים, העולם נמשל לארץ. אך לעתיד כשטבע העולם ישתנה וידיעת ה' תהיה הנהגתו הטבעית, העולם ישתנה מארץ לים.

בשיחה מחדד יותר את המשל. ומבאר שגם הדגים שבים אף שכל חיותם הם מהמים, סוף סוף הדג הוא אותו דג גם כשהוא מחוץ למים. אך ים בלי מים אינו ים, כל מהותו היא שהוא מקום המים. ולכן כאשר הנביא מדמה את העולם לים, הרי זה מורה על כך שכל מהותו של העולם היא מקום בו יודעים את ה'.

2 בשיחות בשנים שלאח"ז התבטא אד"ש מה"מ שהבדל קטן זה לכאורה, זהו ההבדל העיקרי בין ה' תשובה להל' מלכים, כמבואר בשיחתנו ובשיחות נוספות.

הדרך על הרמב"ם תנש"א

[סעיפים א"ט]

[תוך כדי השיחה מאריך לקשר את ב' הדרגות בגאולה עם המספרים ז' וח', כנראה בקשר לכך ששיחה זו נאמרה בעת סיום מחזור שביעי בלימוד הרמב"ם ותחילת מחזור שמיני].

מהלך השיחה

שלב ראשון.

בתחילה מאריך להוכיח שההלכה האחרונה איננה המשך ישיר של תיאור ימות המשיח בהלכות שלפניה, אלא עוסקת בנושא חדש (ס"א-ג).

שלב שני.

לאחר מסקנה זו, ממשיך לדקדק ולהראות את ההבדלים שבין הגאולה המתוארת בכל ספרו של הרמב"ם לגאולה המתוארת בהלכה זו (ס"ד), מקשה שזהו בסתירה למבואר ברמב"ם אודות עולם כמנהגו נוהג (ס"ה), ומסיק שאכן צריך לומר שבהלכה זו מתאר הרמב"ם את התקופה השניה של ימות המשיח⁴ (ס"ו).

שלב שלישי.

מבאר בסגנון מיוחד את ההבדל בין ב' התקופות כהבדל שבין פרטי התורה וכלל התורה (ס"ז), ובאופן אחר, כהבדל בין המספר ז' המורה על שלימות העולם, ומספר ח' המורה על שלימות שלמעלה מהעולם (ס"ח).

ומסיים ומבאר על פי זה כיצד ההלכה האחרונה ברמב"ם מתארת את השלימות שלמעלה מהעולם, מספר ח', כלל התורה (ס"ט).

⁴ בב' סעיפים אלו (ה-ו) מסכם בקצרה את השיחות הידועות אודות 'גדרו ההלכתי של משיח' (לקו"ש חח"י בלק), ו'ב' תקופות בימות המשיח (לקו"ש חכ"ז בחוקות).

תמצית השיחה

השיחה הקודמת התמקדה במילים בהם חותם הרמב"ם את ספרו "כמים לים מכסים", ועל פי זה נתבאר ההבדל בין ב' הדרגות בגאולה, כב' דרגות **בביטול העולם** למציאות ה' ולרצונו.

בשיחתנו מתמקד בדברי הרמב"ם בתחילתה של אותה הלכה, ומוכיח שכל הלכה זו מדברת אודות הדרגה הנעלית יותר בגאולה. ועל פי זה מבאר את הדברים כב' דרגות **בשפע הגשמי** שישרור בימות המשיח:

ההנהגה הטבעית של העולם כוללת מאורעות טובים וגם רעים. הטבע הוא מוגבל, ולכן גם במצבים טובים, הטוב הוא תמיד מוגבל.

לכן הרמב"ם בספרו מקפיד לתאר את מצב העולם בגאולה כמאורעות טובים הקורים **לעם ישראל** דוקא. והסיבה לכך, כיון שלשיתו גם לעתיד העולם נשאר בהנהגתו הטבעית הכוללת טוב וגם רע, רק בכל מה שקשור לקיום התורה והמצוות על ידי עם ישראל יתן הקב"ה את הטוב בלבד, בכדי לאפשר לישראל לקיים תורה ומצוות במנוחה.

הרמב"ם מקפיד גם לתאר את אותם מאורעות טובים שיקרו לישראל בצורה מאופקת, הקב"ה מבטיח לנו רק את מה שאנו צריכים לקיום התורה במנוחה, אך לא מעבר לכך. וגם זה מאותה סיבה, בכדי שלא לשנות את הנהגת העולם הטבעית מעבר למינימום הנדרש.

אך בסיום ספרו משנה הרמב"ם מדרכו ומתאר שפע טוב המקיף את העולם כולו (לא רק את ישראל) ובאופן בלתי מוגבל (לא רק המוכרח לקיום התורה). והסיבה לכך, כי שם הוא אכן מתאר אופן אחר לגמרי של גאולה, המצב שלאחר שינוי מנהגו של עולם.

סיום הרמב"ם תשנ"ב

השיחה עוסקת בשלשה נושאים הקשורים זה לזה:

א. מאמר חז"ל הפלאי "מצוות בטלות לעתיד לבוא", ובשיחה מבואר כוונתו שבתקופה השניה של ימות המשיח האדם יחדל להיות מציאות נפרדת מרצון ה' (כמבואר בהדרן על הרמב"ם תשמ"ט), ולא יצטרך עוד **לציווי** בכדי לקיים את רצון ה' שיתקיים בדרך ממילא.

תמצית השיחה

בשונה מהשיחות הקודמות, שיחה זו לא מתעכבת על דברי הרמב"ם בסיום והתחלת ספרו שנתבארו כבר כל צרכם, אלא על ענינים כלליים בקשר לגאולה, הקשורים ומהווים המשך לנושאים שנתבארו בשיחות הקודמות [ולכן שיחה זו איננה 'הדרך'].

ומיד יורד לברר את משמעותו של משפט זה, ומקשה עליו כמה קושיות מכמה כיוונים (ס"ב-ד).

ביאור חלק א. מצוות בטלות לעתיד לבוא.

מבאר שלעתיד יהיה האדם מאוחד עם רצון ה' ויקיים אותו בדרך ממילא ללא צורך בציווי (ס"ה), ולכן ההגדרה של מצוות, הגדרה המתארת ציווי הבא ממצוה למצוה, תתבטל לעתיד לבוא. אך ההלכות עצמם אינן בטלין לעולם (ס"ו). ועפ"ז ממשיך ומבאר את מאחז"ל על הפסוק "הליכות עולם לו – אל תקרי הליכות אלא הלכות", שהליכות והלכות הם אותם ב' הענינים הנ"ל (ס"ז).

ביאור חלק ב. הלכה כבית שמאי ובית הלל יחד.

ממשיך ומביא דברי האריז"ל שלעתיד תהי' הלכה כבית שמאי, ומקשה על כך (ס"ח), ומתרץ שאכן בתקופה הב' המדוברת בשיחה תהיה הלכה כבית שמאי ובית הלל גם יחד (ס"ט).

ביאור חלק ג. תכלית השכר בתחיית המתים.

מסיים בביאור דברי הרמב"ם אודות תכלית השכר. ומוכיח שבהלכה האחרונה שבספרו המדברת אודות תקופה שניה בימות המשיח (כנ"ל בהדרן תנש"א) רומז הרמב"ם לתכלית שמעבר לעולם הבא, אלא היא תחיית המתים עצמה, מתאים למבואר בתורת החסידות.

מושגים בשיחה

תענוג בורא. תענוג נברא (ס"י). הרמב"ם מדבר על תכלית השכר שהוא תענוג הנשמות בגן עדן. הנשמות הם נברא מוגבל, ולכן גם התענוג שלהם בגן עדן הוא סוף סוף תענוג מוגבל.

אך בשיחה מבואר שהשכר האמיתי הוא כאשר האדם יתאחד עם רצון ה' ויחוש את הרצון והתענוג שלו בקיום המצוות. הבורא הוא בלתי מוגבל, וגם התענוג שלו הוא בלי גבול אמיתי.

ב. בהמשך לכך מבאר שבתקופה השניה של ימות המשיח, כאשר הגבלות העולם יתבטלו וקיום המצוות יהיה בדיוק כרצון ה', תהיה הלכה כבית שמאי וכבית הלל גם יחד, נמנע הנמנעות.

ג. בסיום השיחה מתייחס למחלוקת הידועה בענין תכלית השכר:

הרמב"ם כותב במקומות רבים שהתענוג האמיתי לאדם הוא השגת אלקות אמיתית, שיכול להיות רק לנפש הנפרדת מגוף. ולכן לשיטתו תכלית קיום המצוות על ידי האדם הוא כדי לזכות לחיי העולם הבא, עולם הנשמות בלא גופים. ואילו לדעת הרמב"ן, וכך נפסק ע"י האריז"ל ותורת החסידות, תכלית השכר הוא המצב של תחיית המתים.

ועל כך מבאר אד"ש מה"מ שאין כאן כל מחלוקת, אלא אלו אותם ב' דרגות בהם אנו עוסקים.

כי כאשר האדם מרגיש מציאות נפרדת מרצון ה', ולכן מרגיש שמקיים את רצון ה' רק מפני הציווי האלקי שמכריח אותו, ולכן הוא מצפה על כך לשכר ונתגמול אישי, ומבחינתו אכן תכלית השכר הוא התענוג שיהיה לו בהשגת אלקות. ועל כך מדבר הרמב"ם.

אך בדרגה נעלית יותר, כאשר האדם ירגיש שאיננו עוד מציאות נפרדת מה', ויקיים את רצון ה' מפני שזהו רצונו, אז ידע ויבין שהתכלית היא עצם קיום רצון ה' מבלי שום מבוקש נוסף, כפי שיהיה בשלימות בתחיית המתים. וגם הרמב"ם מסכים לכך ואף רמז על כך בסיום ספרו.

מהלך השיחה

פתיחה וקושיות.

פותח בביאור מעלת לימוד הרמב"ם, שההלכות שבספרו הם נצחיות ולא יתבטלו גם לימות המשיח. "הלכות של תורה שבעל פה שאינן בטלין לעולם" (ס"א).

יחי אדוננו מורנו ורבינו מלך המשיח לעולם ועד